

15) Գեաղջարաջուր 55 տ., 16) Նորաշէն 164 տ., 17) Սուլթան-բէկ 89 տ., 18) Սես 51 տ., 19) Ալահի 46 տ., 20) Վարձադեար 170 տ., 21) Ալահլու 120 տ., 22) Քէշտադ 71 տ., 23) Դաշարիս 32 տ., 24) Թաղազիւղ 33 տ., 25) Ուլիանորաշէն 220 տ., 26) Ելփի 88 տուն: Ընդամենը 2200 տուն: Տեղական հանդամանքներին քաջ ծանօթ պ. Ա.-Դօն հաշուում է որ այդ թըշուառացած ընտանիքներին իսկոյն օգնելու համար անհրաժեշտ է 650,000 բուրլի: Երևանի գեներալ-նահանգապետ արքայազն Նապոլէօն, գիւղատնտես Սահակեանի գեկուցման վրայ հիմնուելով, խոստացել է գանձարանից բաց թողնել 34,000 ռ., ի հաշիւ Նախճաւանի և Շարուրի թուրք ժողովուրդի շտեմարանական դրամագլխի:

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՍԿԶԲՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ԱՆԳՆԻ-ԱՅՈՒՄ *)

Ուսումնարանական խորհուրդների քաղաքականութիւնը զգալապէս տարբերուում է քաղաքային ինքնավարութեան քաղաքականութիւնից (պոլիտիկայից): Լիբերալիզմը և կոնսերվատիզմը նեղ իմաստով բոլորովին այն աստիճան չեն հանդէս գալիս ուսումնարանական խորհուրդ ընտրելիս, ինչպէս քաղաքային խորհրդի ընտրութիւնների ժամանակ: Թեկնածուներից ոմանց ընտրում են ի նկատի ունենալով նրանց բուռն համակրանքը դէպի ուսումնարանական օրէնքները և ձգտումը՝ տալ ուսումնարաններին ըստ կարելոյն աւելի ազատ և լայն բացատրութիւններ: Ոմանց ընտրում են ինչպէս «յետադէմներ» (րէակցիօներ), ի նկատի ունենալով դրանց հակումը՝ տալ որքան կարելի է օրէնքներին նեղ մեկնութիւն: Իսկ առաւելապէս թեկնածուները ընտրուում են իբրեւ այս կամ այն դաւանութեան ներկայացուցիչներ կամ ընդհակառակը—ընտրուում են որովհետեւ չեն պատկանում և ոչ մի կրօնական համայնքի: Այդպիսով

*) Տես «Մուրճ» № 9.

ուսումնարանական խորհուրդների քաղաքականութեան կամ ուղղութեան իբրև հիմք ծառայում են կամ կրօնական համոզմունքները կամ կրօնական անտարբերութիւնը: Կրօնական ընկերութիւններին պատկանող անդամները սովորաբար աշխատում են խորհրդի գործունէութեան այնպիսի ուղղութիւն տալ, որ մասնաւոր (ուրեմն և իրանց այդ ընկերութիւնների) ուսումնարանների շահերը չմնասդեն, իսկ ոչ մի կրօնական ընկերութեան պատկանող անդամները նպաստում են առաջադէմ քաղաքականութեան և հակուած են խորհրդի լիազօրութիւններից ամենալայն չափերով օգտուել, բոլորովին ինկատի չունենալով կոնֆեսիօնալ կամ դաւանական ուսումնարանների շահերը:

Ուսումնարանական խորհրդի անդամը ոչ մի ռոճիկ չի ստանում. միայն Լոնդոնի խորհրդին, ուր գործերը առանձնապէս շատ ժամանակ են խլում անդամներից, օրէնքը թոյլատրում է ռոճիկ նշանակել իր նախագահին: Սակայն այդ ռոճիկը դեռ ոչ մի անգամ չի տրուել. որովհետև մինչև այժմ այդ տեղը գրաւել են բաւականաչափ ապահով մարդիկ, որոնք հնարաւորութիւն ունեն առանց վարձատրութեան իրանց ժամանակը խորհրդի գործերին շնորհելու: Քարտուղարը, գանձապահը և ուսումնարանական խորհրդի բոլոր ծառայողները, դէրանց թւում և ուսուցիչները, իրանց պաշտօններում մնում են մինչև այն ժամանակ երբ այդ ցանկանում է խորհուրդը, այսինքն ըստ էութեան նոյնպէս, ինչպէս և քաղաքային խորհուրդների ծառայողները—մնում են մինչև որ լաւ են կատարում իրանց պարտականութիւնները: Քաղաքականութիւնը ոչ մի ազդեցութիւն չունի ծառայողին ընտրելիս: Նշանակումները կատարւում են հրապարակային նիստում, որի մասին իւրաքանչիւր անդամին ուղարկւում է գրաւոր ծանուցում գէթ չորս օր առաջ. ընդունուած է մի քանի շաբաթ առաջ լրագրներում յայտարարել, որ այս ինչ պաշտօնի համար ընտրութիւն է կատարուելու:

Լոնդոնում միայն մի հատ ուսումնարանական խորհուրդ գոյութիւն ունի: Նա կառավարում է համարեա 600 ուսումնարաններ և իւրաքանչիւր տարի համարեա 2 միլլ. ֆունտ ստերլինգ (20 միլ. ռուբլի) գումար է ծախսում սկզբնական ուսուցման վրայ: 1870 թուականին, երբ սկզբնական ուսուցման մասին օրինագիծը օրէնք դառաւ, Լոնդոնը պարլամենտական ներկայացուցչութեան համար բաժանուած էր 11 շրջանների կամ քաղաքամասերի. յետոյ այդ մասերի թիւը՝ զգալի կերպով աւելացաւ, սակայն ուսումնարանական խորհուրդը պահպանեց իր բաժանումը 11 շրջանների: Լոնդոնի այդ նախկին

11 շրջաններից իւրաքանչիւրը ուղարկում է խորհուրդին հինգ ներկայացուցիչ, այնպէս որ խորհրդի անդամների ընդհանուր թիւն է 55: Մի հատ ուսումնարանական խորհրդի համար, անշուշտ, համարեա բոլորովին անկարելի է իր վրայ վերցնել Լոնդոնի բոլոր ուսումնարանների մանրամասն (դետալ) կառավարութիւնը: Այդ պատճառով մտցրուեց՝ տեղական կառավարութեան սիստեմը, որ տուաւ հիանալի արդիւնքներ: Նոյն սիստեմը գործադրուեց նաև Լիվերպուլի խորհուրդը: Խորհուրդը իր լիազօրութիւնները յանձնում է տեղական հոգաբարձուների կոմիտէներին այն պայմաններով և սահմանափակումներով որ ինքը հարկաւոր կը դատի:

Իւրաքանչիւր տասն և մէկ շրջանների կողմից խորհուրդում եղած անդամները իրանց շրջանների մէջ կազմակերպում են տեղական հոգաբարձուների կոմիտեաներ, իրար մէջ բաժանելով ուսումնարանների այս կամ այն խումբը: Նոր ուսումնարանների հոգաբարձուները նշանակւում են խորհրդի կողմից առաջադրութեամբ շրջանային անդամների այն մեծամասնութեան, որ ներկայ է այն նիստում, որի ժամանակ կատարւում է նշանակումը: Հոգաբարձուները ռոճիկ չեն ստանում: Իւրաքանչիւր նոր հոգաբարձու պէտք է ստորագրութիւն տայ—կատարել իր վրայ դրած բոլոր պարտականութիւնները, դրանց թւում նաև ուսումնարաններ և հոգաբարձական ժողովներ յաճախելը: Ուսումնարանական խորհրդի շրջանային անդամները պարտաւոր են հոգալ որ շրջանի հոգաբարձուների թւում, եթէ կարելի է, լինեն գոնէ երկու կին-հոգաբարձուներ: Շրջանային անդամներին յանձնարարւում է նմանապէս հոգ տանել, որ հոգաբարձուների թւում գոնէ լինեն երկու հոգի որոնց զաւակները յաճախել են խորհրդի ուսումնարանները:

Ուսումնարանական խորհրդի գլխաւոր բերօյում միշտ գտնւում է այն անձանց ցուցակը, որոնք ցանկանում են հոգաբարձու լինել: Երբ տեղական կոմիտետում տեղ է բացւում խորհուրդը լրացնում է, նշանակելով հոգաբարձու—կամ շրջանային անդամների մեծամասնութեան ցուցմունքով կամ հոգաբարձուների ցուցմունքով, համաձայնութեամբ շրջանային անդամների այն մեծամասնութեան, որ ներկայ է այդ նշանակումը քննող նիստում:

Հոգաբարձուների կոմիտեաները կառավարում են թէ առանձին վարժարաններ և թէ վարժարանների խմբեր: Երբ տեղական կոմիտետը միայն մի վարժարան է կառավարում նրա անդամների թիւը պէտք է ութից պակաս չլինի՝ և տասն և երկուսից աւելի: Եթէ կոմիտետը կառավարում է վարժարաններ

րի ամբողջ խումբ—նրա անդամների թիւը պէտք է ութից պակաս չլինի և 20-ից աւելի: Հոգաբարձական մի կոմիտե տ կարող է կառավարել ոչ աւելի քան երեք վարժարան և միայն որևէ առանձնայատուկ տեղական պայմանների պատճառով ներան յանձնուում է երկուսից պակաս վարժարան: Հոգաբարձութեան նիստերը կայացած է համարուում երեք անդամի ներկայութեամբ: Ուսումնարանական խորհրդի անդամները իրանց շրջանի տեղական կոմիտեաների և հոգաբարձական զանազան յանձնաժողովների անդամ են համարուում: Տեղական հոգաբարձուները իւրաքանչիւր տարի ընտրուում են իրանց նախագահին և փոխ-նախագահին:

Հոգաբարձուների պարտականութիւններն են, բացի ուսման վարձի չափի որոշումը (ուր դեռ պահպանուում է ուսման վարձը)—վարժարանների տեսուչների նշանակումը, ինչպէս և ուսուցիչներ ընտրելու պատասխանատուութիւնը: Նրանք պէտք է հոգան, որ վարժարանում բաւականաչափ թուով ուսուցիչներ լինեն, պէտք է հսկեն վարժարանի խոհանոցների և լուսցանոցների վրայ, հոգ տանեն երեխաների ֆիզիկական զարգացման վրայ, ուշադրութեամբ հետևեն, որ զբաղմունքներից ուցակը ճշտութեամբ կատարուի, խորհրդից նշանակած պարգևներ և մեդալներ բաժանեն, ժամանակ-առժամանակ աչքի անցնեն պատժամատեանը, վերաքննեն գրադարանները, և առհասարակ բոլոր ոլթերով և միջոցներով նպաստեն իրանց յանձնուած վարժարանների բարգաւաճման: «Նրանք պէտք է վերահսկեն», ասուած է հոգաբարձութիւններին Ուսումնարանական խորհրդից տուած հրահանգի մէջ, «որ ուսուցիչները չհղուեն իրանց տուած հրահանգներից, պէտք է նեցուկ լինեն ուսուցիչներին մշտական համակրանքով և խրախուսանքով, ամբողջ սրտով ձգտեն աշակերտների մտաւոր, բարոյական և ֆիզիկական զարգացման, և հետևեն որ նրանց մէջ մշակուեն ճշտապահութեան սովորութիւնը, բարեկիրթ ձևեր և լեզու, մաքրասիրութիւն, նմանապէս պէտք է հոգան որ ուսուցիչները աշակերտներին ներշնչեն սիրայօժար կերպով կատարելու իրանց պարտականութիւնները, դէպի միւսները ուշադրութեամբ և յարգանքով վերաբերուել, լինել թէ խօսքով և թէ գործով շիտակ և ճշմարտասէր»:

Բոլոր թէ մասնաւոր և թէ խորհրդի վարժարաններում հոգաբարձուները պարտաւոր են մատակարարել բոլոր անհրաժեշտ գրքերը և դպրոցական պարագանները և իրաւունք չունեն օտարելու ծնողներին այդ բոլորը գնելու: Եթէ վարժարանների պահպանութեան համար պետական գանձարանից տուած

օժանդակութիւնները չեն բաւում, պակասը լրացնւում է տեղական տուրքերով, համեմատ վճարողների կարողութեան:

Վարժարանի աւագ ուսուցչի ռոճիկը 460 ֆունտից (լոնդոնում) տարեկան հասնում է մինչև 100 ֆունտի (գիւղերում). ուրեմն մեր դրամով՝ 4600-ից մինչև 1000 բոլբլի: Աւագ ուսուցչուհու ռոճիկը 300 ֆունտից մինչև 800 ֆունտ:

Շատ ուսումնարանական խորհուրդներ ձևուայ ամիսներին բանում են երեկոյեան դասարաններ, որոնց նոյնպէս տրւում է պետական գանձարանից նպաստ: Այդ երեկոյեան դասարանների նպատակն է—տալ միջոց սկզբնական վարժարանների նախկին աշակերտներին շարունակել իրանց կրթութիւնը, երբ նրանք դուրս գալով վարժարանից սկսում են որեւէ աշխատանքով պարապել՝ ապրուստ հայթհայթելու համար: Այդ դասընթացների ծրագրերը այնպէս են յարմարեցրուած, որ հինգերորդ կամ վեցերորդ դասարանից դուրս եկած տղան կարող է վերանորոգել իր դպրոցական զբաղմունքները այն կէտից, որի վրայ նա ընդհատեց սկզբնական վարժարանում: Աւանդուող առարկաների մէջ կայ նաև՝ քաղաքացու պարտաւորութիւնների ուսուցումը: Ժողովրդի լուսաւորութեան դեպարտամենտը 1893 թ.-ին կազմեց լրացուցիչ կանսններ, որոնք որոշում են թէ ինչ առարկաներ պէտք է դասաւանդեն այդ ընդհանուր վերնագրի տակ:

Այդ առարկաները բաժանուած են հինգ խմբի. 1) տեղական կառավարութիւն. 2) կենտրոնական կառավարութիւն. 3) քաղաքացու պարտականութիւնները տեղական ե կենտրոնական կառավարութիւնների նկատմամբ. 4) կայսրութիւն. 5) արդիւնագործական և սոցիալական կեանք և պարտաւորութիւններ:

Այդ նոր կանոնների ղեկավար դադափարը արտայայտուած է առաջին և վերջին պրակներում: Առաջին պրակում ցոյց է տրւում թէ որչափ անհրաժեշտ է որ ապագայ քաղաքացիները հասկանան իրանց պարտքը այն տղամարդկանց և կանանց նկատմամբ, որոնք մեծահոգութեամբ և իմաստութեամբ ծառայել են ազգին նախկին ժամանակներում, հասկանան և սեփական պարտաւորութիւնները դէպի սեփական երկիրը ներկայումս: «Անձնական շահերը և դասակարգային շահերը պէտք է ենթարկուեն ընդհանուր ազգային շահերին»: Վերջին պրակում յիշատակուած ի որ «հասարակութիւնը պարտաւոր է համակրել բանուորների իւրաքանչիւր ձգտման—իրանց դրութիւնը բարուրեցնելու, իրանց միտքը զարգացնելու»: